

Ilustracja 1. Grafika zdobiąca kartę wstępu na *Bal Architektury* w 1927 roku. Zbiory Specjalne Zakładu Architektury Polskiej Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (dalej Zb. Spec. ZAP WAPW), b.s.

Figure 1. Graphic art decorating the entry card for the Architecture Ball of 1927. ZAP WAPW Special Collection

MAŁGORZATA ROZBICKA, prof. dr hab. inż. arch.

Politechnika Warszawska, Wydział Architektury

malgorzata.rozbicka@pw.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0003-1311-4835>

DOI: <https://doi.org/10.17388/WUT.2022.0002.ARCH>

ZWIĄZEK SŁUCHACZÓW ARCHITEKTURY JAKO ANIMATOR STUDENCKIEGO ŻYCIA TOWARZYSKIEGO

— CZYLI O BALACH [MŁODEJ] ARCHITEKTURY, A TAKŻE
CZARNYCH KAWACH, DANCINGACH I TZW. FUKSÓWKACH
ORGANIZOWANYCH NA WYDZIALE ARCHITEKTURY
POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ W LATACH 1917–1948

Związek Słuchaczy Architektury utworzony w 1916 roku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej urządzał bale karnawałowe najpewniej już od 1917 roku. Najczęściej, acz nie zawsze¹, odbywały się one w gmachu Wydziału przy ulicy Koszykowej 55 — początkowo pod nazwą *Bal Architektury*, a od 1931 roku jako *Bal Młodej Architektury*. Nie mamy jednak pewności czy w okresie do 1939 roku, a zwłaszcza w burzliwych latach 1918–1920, *Bale* faktycznie odbywały się rokrocznie. Pewne jest tylko, że *Bal Młodej Architektury* nie odbył się w roku 1936, a to z uwagi na żałobę po zmarłym nagle 14 stycznia tego roku, profesorze Czesławie Przybylskim².

Po zakończeniu II wojny światowej *Bal Młodej Architektury* w jego przedwojennej formule odbył się w gmachu Wydziału jeszcze tylko dwa razy — 2 marca 1946³ i 1 lutego 1947 roku⁴. Kolejny, a zarazem ostatni już *Bal* zorganizowany przez Związek Słuchaczy Architektury, odbył się w niedzielę 1 lutego w 1948 roku. Zgodnie jednak z decyzją

¹ Przykładowo w 1930 roku *Bal Architektury* odbył się w Salonach Rady Miejskiej. Por. anons prasowy, „Kurier Warszawski”, 1930, nr 32, s. 17.

² Por. St. Ż., *Dnia 14 stycznia 1936 roku...*, „Album Młodej Architektury”, 1936, bns.; S. Żaryn, *Sprawa - zdanie z działalności Zarządu ZSA PW za okres od 18.03.1935 do 28.03.1936*, Warszawa 1936, bns. i s. 11 (mpis), Zbiory Specjalne Zakładu Architektury Polskiej Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (dalej Zb. Spec. ZAP WAPW).

³ Anons prasowy, „Życie Warszawy”, 1946, nr 57, s. 5; Wr., „Piwo prosto z konia”, *Z nowej siedziby studentów architektury*, „Życie Warszawy”, 1946, nr 62, s. 3.

⁴ *Zaproszenie na Bal Młodej Architektury*, 1947, zb. prywatne. AS, *Dziś bal u Architektów*, „Życie Warszawy”, 1947, nr 31, s. 3.

ówczesnego prorektora Politechniki Warszawskiej, profesora Zdzisława Mąceńskiego (podjętą w związku z niekontrolowanym wtargnięciem wielu nieproszonych gości na *Bal* w 1947 roku), nie bawiono się już w gmachu Wydziału, a w wynajętej przez Związek świeżo odnowionej sali przedwojennego kina „Roma” w dawnym Domu Katolickim im. Piusa XI przy ulicy Nowogrodzkiej⁵.

Ponieważ wszystkie kolejne Zarządy Związku Słuchaczy Architektury były świadome, że zysk z dorocznego *Balu* stanowi jedno z najistotniejszych źródeł dochodu Związku, z reguły przykładają wielką wagę zarówno do sprawnej organizacji, jak też należytej i szerokiej jego reklamy. Dbały także o zapewnienie mu odpowiednio wysokiej rangi towarzyskiej oraz szczególnie efektownej i wysoce artystycznej oprawy plastycznej⁶. Tę ostatnią traktując z jednej strony jako bardzo istotny element propagandy studenckich umiejętności zawodowo-artystycznych, z drugiej zaś jako jedną z głównych atrakcji wyróżniających *Bal [Młodej] Architektury* spośród wielu innych bali, organizowanych w ówczesnej Warszawie rokrocznie w okresie karnawału⁷.

Przygotowania do *Balu [Młodej] Architektury*, który odbywał się w lutym, a od około 1928 roku już niemal z reguły 1 lutego, Zarząd Związku Słuchaczy Architektury rozpoczynał zazwyczaj już w listopadzie poprzedniego roku. Pierwszym krokiem było ogłoszenie adresowanego do członków Związku konkursu na plakat reklamowy. Konkursu, którego celem było wyłonienie spośród zgłoszonych projektów trzech najlepszych plakatów (premiowanych skromnymi nagrodami pieniężnymi), jak również tych które zdaniem jury zasługiwały na tzw. zaszczytne wyróżnienie [il. 2 A i B]. Konkurs wieńczyła zazwyczaj, urządzana w grudniu, pokonkursowa wystawa wszystkich zgłoszonych prac, która według Tadeusza Dzięgielewskiego, prezesa ZSA w latach 1931–1932, należała do *najbardziej atrakcyjnych wydarzeń w życiu artystycznym Warszawy*. Przy czym władze Związku, przynajmniej w latach 30. XX wieku, w miarę możliwości starały się prace konkursowe publikować, a także wystawiać poza Wydziałem, traktując to jako dobrą *okazję do wykazania na szerszym terenie wysokiego poziomu grafiki użytkowej wśród członków Związku*⁸. I tak na przykład jesienią 1931 roku wybrane plakaty reklamujące *Bal Młodej Architektury* zostały zaprezentowane na *Wystawie młodych grafików Związku Słuchaczy Architektury* zorganizowanej pod egidą Polskiego Związku Reklamowego w podziemiach domu handlowego Braci Jabłkowskich [il. 3 A i B]. Wystawa ta została bardzo dobrze przyjęta, co poświadczają recenzje zamieszczone nie tylko w prasie branżowej⁹, ale i codziennej¹⁰. Reprodukacje kilkunastu spośród wystawionych

⁵ J. Głowczewski, *Optymista mimo woli*, Warszawa 2004, s. 44–48; Por. też plakat *Bal Młodej Architektury 1 luty 1948*, proj. J. Jakubowski (1947 [?]), Zb. Muzeum Plakatu w Wilanowie, Oddz. MNW, sygn. PL.2545/1/MNW.

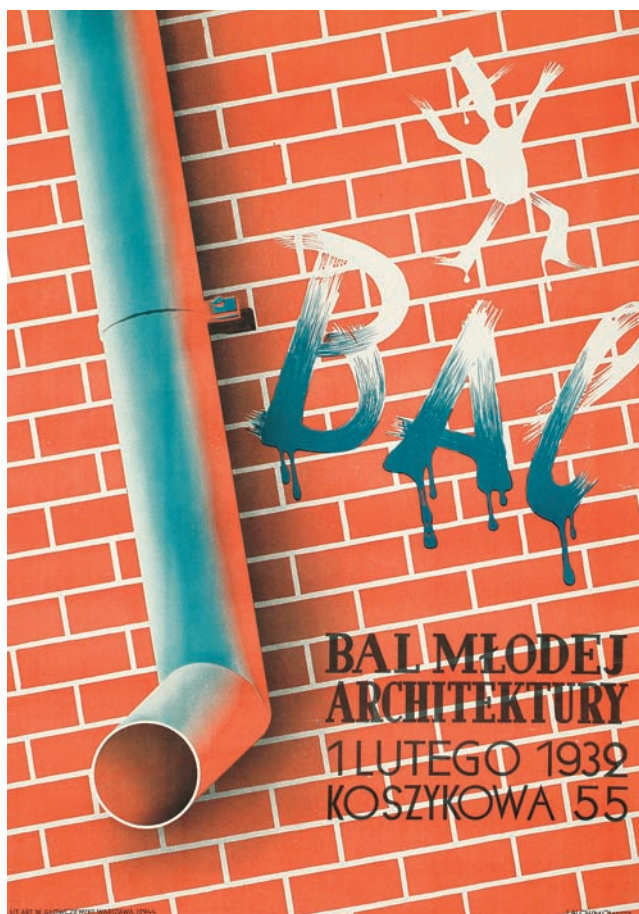
⁶ *Ze Związku Słuch. Arch. Polit. Warsz.*, „Architektura i Budownictwo”, 1933, nr 2, s. 60.

⁷ Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności Zarządu ZSA PW za okres od 12.03.1932 do 23.03.1933*, Warszawa 1933, s. 21–22, mps w Zbiorach Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (dalej Zb. WAPW).

⁸ T. Dzięgielewski, *Związek Słuchaczy Architektury*, [w:] *Fragmenty stuletniej historii 1899–1999. Relacje, wspomnienia, refleksje*, red. B. Kalisz, Warszawa 2000, s. 59.

⁹ M.in. T. Gronowski, *Plakaty Związku Słuchaczy Architektury*, „Grafika”, 1932, z. 1, s. 31–34.

¹⁰ Por. m.in. J. Kleczyński, *Dwie wystawy*, „Kurier Warszawski”, 1931, nr 292, s. 16.

2A

Ilustracja 2. Plakaty reklamowe *Balu Młodej Architektury*: A — w 1932 roku, proj. J. Alchimowicz (1931), Zb. Muzeum Plakatu w Wilanowie, Oddz. MNW, sygn. Pl.23404/1 MNW; B — w 1935 roku, proj. M. Nowicki, S. Sandecka (1934), [wg https://www.pinterest.cl](https://www.pinterest.cl) [dostęp: 15.08.2021]

Figure 2. Poster advertising the Young Architecture Ball: A — 1932, design by J. Alchimowicz [1931], Wilanów Poster Museum, MNW Dept., ref. no. Pl.23404/1 MNW; B — 1935, design by M. Nowicki and S. Sandecka [1934] found at <http://www.pinterest.cl> [accessed on August 15, 2021]

2B

na niej plakatów, w tym tych reklamujących *Bal Młodej Architektury*, w 1932 roku opublikowało branżowe czasopismo „Grafika”¹¹. W grudniu 1933 roku pokonkursową wystawę trzydziestu prac, w tym trzech nagrodzonych i siedmiu zaszczytnie wyróżnionych, udało się Związkowi Słuchaczy Architektury zorganizować w Instytucie Propagandy Sztuki¹². W tym samym roku siedem spośród nich i dwa plakaty z organizowanego za pośrednictwem ZSA konkursu na plakat *XIII Balu Warszawa swej Politechnice* opublikowało czasopismo „Grafika”¹³. Prace nagrodzone i wyróżnione w konkurach w 1935

¹¹ Por. *Plakaty Związku Słuchaczy Architektury*, „Grafika”, 1932, z. 1, bns.

¹² Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 13.

¹³ *Konkurs na plakat Balu Młodej Architektury i Balu Politechniki*, „Grafika”, 1933, z. 6, bns. Por. też S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 3.

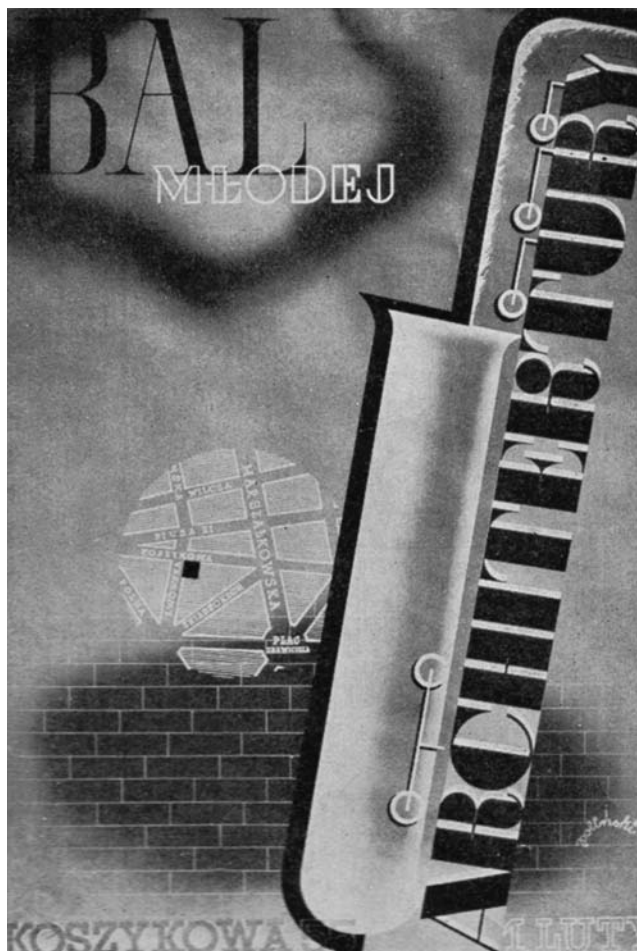
3A

3B

Ilustracja 3. Wystawa Młodych Grafików Związku Słuchaczy Architektury pod egidą Polskiego Związku Reklamowego zorganizowana w 1931 roku w podziemiach domu handlowego Braci Jabłkowski w Warszawie: A — NAC sygn. 1-K-6214-1; B — NAC sygn. 1-K-6214-4

Figure 3. Exhibition of the Young Graphic Artists of the Union of Architecture Students organized in 1931 under the auspices of the Polish Advertising Union, basement level of the Jabłkowski Brothers Department Store in Warsaw: A — NAC ref. no. 1-K-6214-1; B — NAC ref. no. 1-K-6214-4

4A

Ilustracja 4. Konkurs na plakat *Balu Młodej Architektury 1935* — prace nagrodzone i wyróżnione: A — proj. J. Poliński (I nagroda); B — proj. A. Bowbelski, Z. Gorski (II nagroda). Wg „Albumu Młodej Architektury” 1935

4B

Figure 4. Competition for the Young Architecture Ball 1935 poster. Awarded and honored works: A — design by J. Poliński (1st Prize); B — design by A. Bowbelski and Z. Gorski (2nd Prize). As found in the Album of Young Architecture [in Polish], 1935

i 1936 roku, a także pięć plakatów z konkursów z lat poprzednich Związek opublikował w wydawanych przez siebie rocznikach „Album Młodej Architektury”¹⁴ [il. 4 A, B, C, D, E i F]. Publikacji doczekał się też plakat reklamujący *Bal* w 1939 roku¹⁵.

W styczniu, za pośrednictwem odpowiedniej Komisji/Sekcji, Zarząd ogłaszał kolejny wewnętrzny konkurs. Tym razem na dekoracje *Balu [Młodej] Architektury*. Jego zwycięzcy również otrzymywali wyasygnowane z budżetu Związku Słuchaczów Architektury, a zatem relatywnie niewysokie nagrody pieniężne. Toteż zarówno w latach 20., jak

¹⁴ „Album Młodej Architektury”, 1935, bns.; *Konkurs na Plakat Młodej Architektury*, „Album Młodej Architektury”, 1936, bns.

¹⁵ „Grafika”, 1939, z. 2, bns.

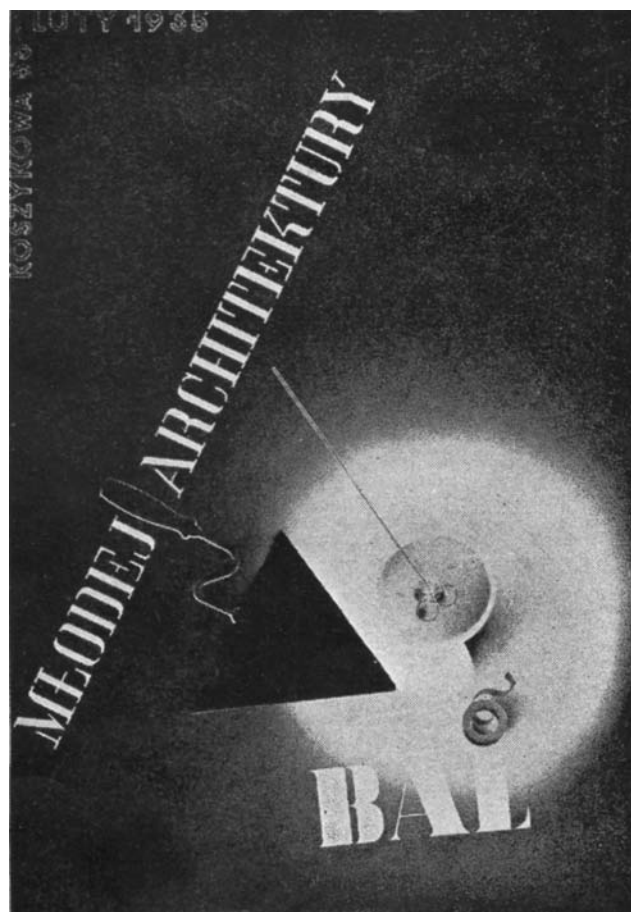
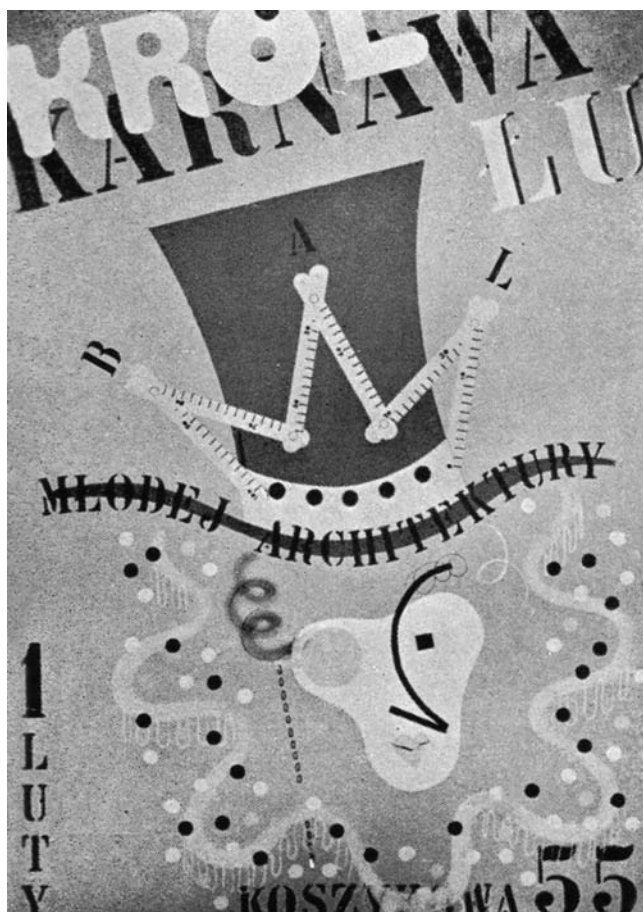
4C Ilustracja 4 cd. Konkurs na plakat *Balu Młodej Architektury 1935* — prace nagrodzone i wyróżnione: C — proj. J. Dobek (III nagroda); D — proj. W. Jakimowicz (wyróżnienie). Wg „Albumu Młodej Architektury” 1935

4D

Figure 4. Competition for the Young Architecture Ball 1935 poster. Awarded and honored works: C — design by J. Doberk (3rd Prize); D — design by W. Jakimowicz (Honorable Mention). As found in the Album of Young Architecture [in Polish], 1935

i w okresie kryzysu gospodarczego na początku lat 30. XX wieku Zarząd chcąc zachęcić szersze grono studentów do twórczej aktywności i większego zaangażowania starał się tę skromność nagród laureatom konkursu na różne sposoby rekompensować. Przykładowo w 1926 roku, w którym dorocznemu *Balowi* miały towarzyszyć uroczystości związane z obchodami 10-lecia Związku, udało mu się u profesorów Zygmunta Kamińskiego, Edmunda Bartłomiejczyka i Pawła Wędziagolskiego wyjednać zgodę na zaliczenie nagrodzonych projektów konkursowych w poczet prac rysunkowych wymaganych programem studiów¹⁶. Najwyraźniej jednak te dodatkowe bonusy nie stanowiły dla studen-

¹⁶ Por. *Sprawozdanie z 13-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 4.XII.1926 r.* i *Sprawozdanie z 14-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 18.XII.1926 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW), b.s.

4E Ilustracja 4 cd. Konkurs na plakat *Balu Młodej Architektury* 1935 — prace nagrodzone i wyróżnione: E — proj. J. Alchimowicz (wyróżnienie); F — proj. J. Poliński, J. Słomczyński (wyróżnienie). Wg „Albumu Młodej Architektury” 1935

4F

Figure 4. Competition for the Young Architecture Ball 1935 poster. Awarded and honored works: E — design by J. Alchimowicz (Honorable Mention); F — design by J. Pliński and J. Słomczyński (Honorable Mention). As found in the Album of Young Architecture [in Polish], 1935

tów wystarczającej zachęty skoro od 1933 roku Zarząd Związku zdecydował się przeznaczać na nagrody dla twórców dekoracji około 30% z *czystego zysku* z *Balu* (w 1933 roku było to 650 zł). Co, jak się okazało, od razu wpłynęło na *znaczne podniesienie artystycznego poziomu projektów*¹⁷ [il. 5 A i B].

Równolegle w grudniu, a niekiedy nawet już w listopadzie, Zarząd wybierał Komisarza Balu oraz powoływał Komitet/Komisariat Balowy złożony z przewodniczących i członków Komisji/Sekcji odpowiedzialnych za realizację poszczególnych zadań organizacyjnych. Przy czym w kolejnych latach, zarówno liczba Komisji/Sekcji, jak też zakres ich działania bywały różne. Wiemy, że w 1925 i 1926 roku Zarząd Związku Słuchaczy Architektury powołał osiem Komisji (Reprezentacyjną, Skarbową, Tańców, Techniczną, Bufetową, Bile-

¹⁷ Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit. s. 10.

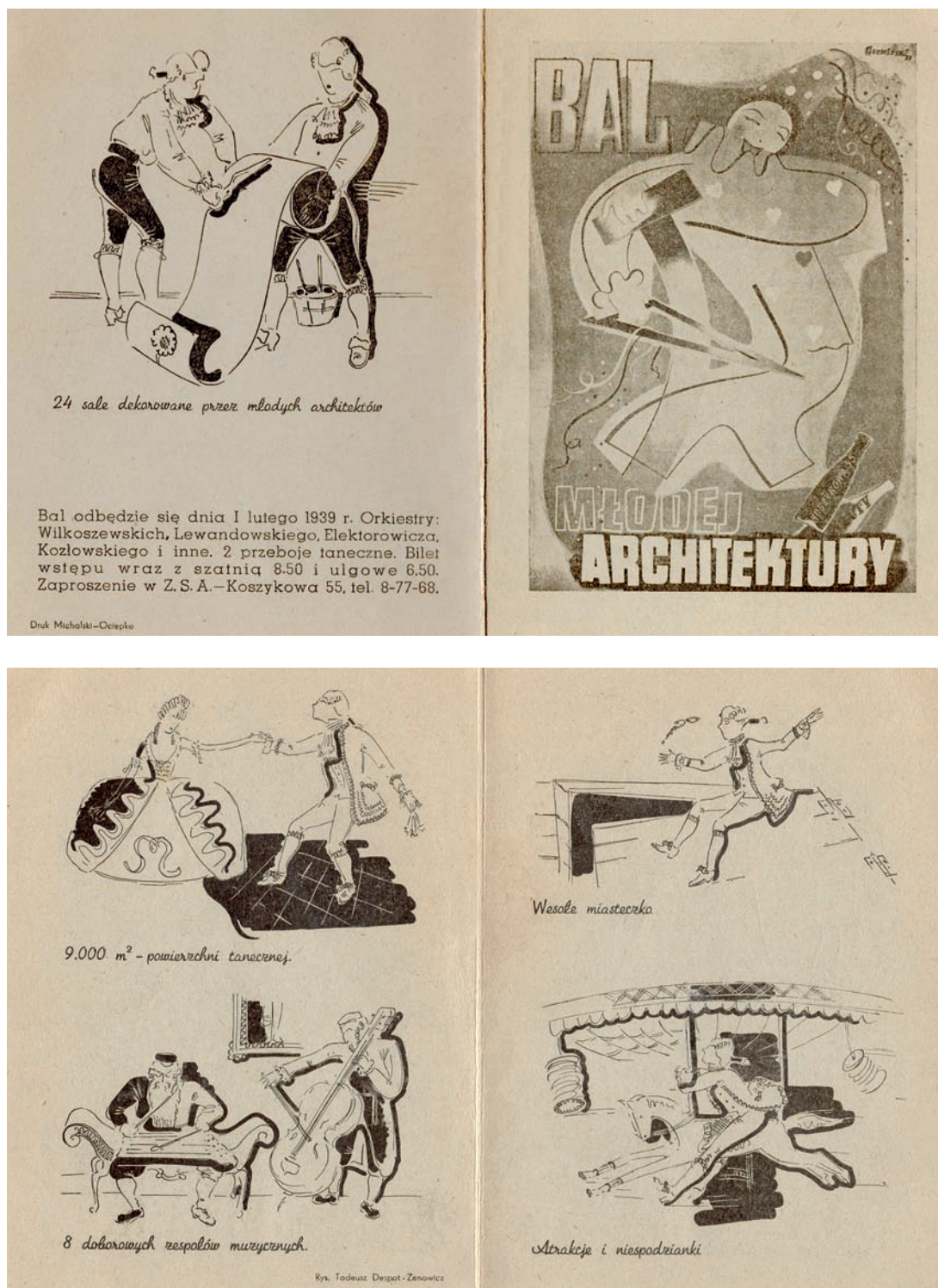
5A

5B

Ilustracja 5. Dekoracje wnętrz gmachu WAPW na *Balu Młodej Architektury* w 1938 roku: A — NAC sygn. 1-P-2471-1; B — NAC sygn. 1-P-2471-3

Figure 5. Interior decorations of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology building for the Young Architecture Ball of 1938: A — NAC ref. no. 1-P-2471-1; B — NAC ref. no. 1-P-2471-3

Ilustracja 6. Ulotka reklamowa *Balu Młodej Architektury* w 1939 roku, proj. okładki/plakatu G. Lewiński, rys. T. Despot-Zenowicz (1938). Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

Figure 6. Advertising leaflet for the Young Architecture Ball of 1939. Cover-poster design by G. Lewiński, drawing by T. Despot-Zenowicz (1938). ZAP WAPW Special Collection, no ref. no.

7 A

Ilustracja 7. Anonse prasowe: A — *Balu Młodej Architektury* w 1930 roku, wg „Kurier Warszawski”, 1930, nr 32; B — *Balu Architektów* w 1937 roku, wg „Prosto z Mostu”, 1937, nr 4

Figure 7. Press add: A — Young Architecture Ball of 1930. Found in *Kurier Warszawski* [Warsaw Courier], 1930 issue no. 32; B — Architecture Ball of 1937. Found in *Prosto z Mostu* [To the Point], 1937, issue no. 4

7 B

ową i Dekoracji)¹⁸. Bal w 1933 roku przygotowywał Komisarjat złożony z czterech Sekcji (Propagandowo-Towarzyskiej, Finansowo-Biletowej, Gospodarczej i Dekoracyjnej)¹⁹, a w 1935 roku z ośmiu (Towarzyskiej, Reklamowej, Artystyczno-Dekoracyjnej, Imprez, Bufetowej, Biletowej, Muzycznej i Gospodarczej), dodatkowo wspieranych przez Komisarza Balu oraz osoby odpowiedzialne w ZSA za sekretariat i finanse, czyli za tzw. skarb²⁰.

Po załatwieniu niezbędnych formalności i zezwoleń, jako pierwsze do działania przystępowały Komisje/Sekcje odpowiedzialne za realizację zadań reklamowo-towarzyskich. Jednym z nich było rozprowadzenie i rozwieszenie plakatów (np. w roku 1933 i 1935 rozwieszono ich po około 2000), a także przygotowanie i kolportaż innych materiałów reklamowych [il. 6 A i B] oraz organizacja kampanii promocyjnej w warszawskiej prasie codziennej i tygodniowej, a od 1935 roku również w Polskim Radio [il. 7 A i B]. Spośród przedwojennych *Bali* do najszerzej rozreklamowanych (być może w wyniku działań utworzonej wówczas Komisji Propagandy ZSA) należał jak się wydaje *Bal* w 1935 roku, kiedy to poza rozmieszczeniem i rozwieszeniem 2000 plakatów [por. il. 2 B], anonse reklamowe Związek zamieścił w siedmiu dziennikach i trzech tygodnikach. Trzy reklamowe komunikaty nadało też Polskie Radio²¹.

Również po drugiej wojnie światowej *Bale* były reklamowane wybranymi w konkursie plakatami [il. 8 A i B]. Teraz jednak drukowanymi w mniejszych nakładach²². Związek

¹⁸ Sprawozdanie z 22-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Zw. Słuchaczy Arch. w dniu 19.XII.1925 r., rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

¹⁹ Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 21–22.

²⁰ Por. S. Żaryn, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., bns. i s. 17–18.

²¹ „A.B.C.”, „Nowiny Codzienne”, „Gazeta Warszawska”, „Wieczór Warszawski”, „Kurier Warszawski”, „Kurier Poranny”, „Polska Zbrojna”, „Gazeta Polska”, „Pion”, „Prosto z Mostu” i „Szczerbiec”. Por. J. Poliński, *Sprawozdanie z działalności Zarządu ZSA PW za okres od 4.03.1934 do 18.03.1935*, Warszawa 1935, s. 1, 18, mps w Zb. WAPW, b.s.

²² W 1948 roku plakat reklamowy został wydrukowany przez firmę poligraficzną Główniczewskiego w nakładzie 1000 egzemplarzy. Por. Plakat *Bal Młodej Architektury* 1 luty 1948, op. cit.

8 A

Ilustracja 8. Plakaty reklamowe Balu Młodej Architektury: A — w 1947 roku, proj. M. Nowicki, S. Sandecka (1933), wg <https://desa.pl> [dostęp: 5.05.2022]; B — w 1948 roku, proj. J. Jakubowski (1947 [?]), Zb. Muzeum Plakatu w Wilanowie, Oddz. MNW, sygn. Pl.2545/1 MNW

Figure 8. Young Architecture Ball advertising posters: A — for 1947. Design by M. Nowicki and S. Sandecka (1933). Found at <https://desa.pl> [accessed on May 5, 2022]; B — for 1948. Design by J. Jakubowski (1947?). Wilanów Poster Museum, MNW Dept., ref. no. Pl.2545/1 MNW

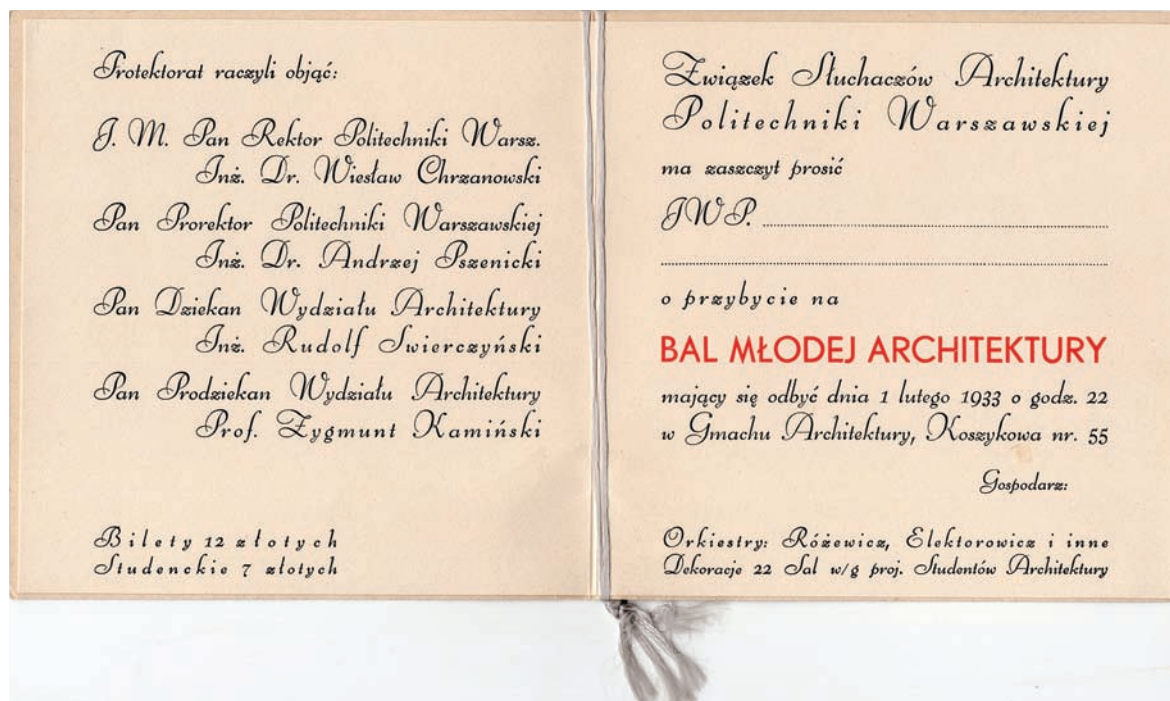

8 B

nadal też nie rezygnował z innych form reklamy. Na przykład w 1947 roku, ponoć na jego zlecenie, *krążył po Warszawie wagon (lora) tramwajowy z wielką reklamą*²³. Z uwagi na trudne warunki powojenne zdarzało się jednak, że organizatorzy jako materiał reklamowy wykorzystywali projekty przedwojenne. Tak było w przypadku plakatu zaprojektowanego przez Macieja Nowickiego i Stanisławę Sandecką na *Bal* w roku 1933, który po korekcie daty Związek ponownie wykorzystał w 1947 roku [il. 8 A]. Z kolei projekt karnetu zaproszenia przygotowanego w roku 1947, po uaktualnieniu daty i miejsca *Balu*, został jeszcze raz użyty w 1948 roku²⁴ [por. il. 23].

²³ W. Świątkowski, *My chcemy się uczyć...*, [w:] *Fragmenty stuletniej historii 1899–1999. Relacje, wspomnienia, refleksje*, red. B. Kalisz, Warszawa 2000, s. 248.

²⁴ J. Główniecki, *Optymista...*, op. cit., s. 46.

9A

Ilustracja 9. Blankiety zaproszeń na *Bal Młodej Architektury*: **A** — w 1933 roku (rewers i awers), Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.; **B** — w 1937 roku (rewers), wg <https://stanislawjankowskiagaton.pl> [dostęp: 16.04.2022]

Figure 9. Young Architecture Ball invitation forms: **A** — for 1933 (reverse and obverse). ZAP WAPW Special Collection, no ref. no.; **B** — for 1937 (reverse). Found at <https://stanislawjankowskiagaton.pl> [accessed on April 16, 2022]

9B

Kolejnym krokiem organizatorów było zaproszenie mających uświetnić imprezę tzw. Protektorów Balu, wśród nich przede wszystkim Jego Magnificencji Rektora Politechniki Warszawskiej i Dziekana Wydziału, ale bywało, że także Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (1928) lub Ministra Robót Publicznych i Prezydenta m. st. Warszawy (1931), czy też Prezesa Stowarzyszenia Architektów R.P. (1935) [il. 9 A i B]. Zapraszano także tzw. Gospodarzy Honorowych. W pierwszym dziesięcioleciu działania Związku Słuchaczy Architektury, do grona Honorowych Gospodyń i Gospodarzy *Balu*, jak się wydaje, byli zapraszani głównie jego honorowi członkowie wraz z małżonkami. W tym okresie byli to zatem przede wszystkim profesorowie Wydziału pełniący funkcję dziekana lub oficjalnych opiekunów/kuratorów Związku — wśród nich m.in. Józef Dziekoński, Czesław Domaniewski, Stanisław Noakowski, Karol Jankowski i Rudolf Świerczyński. W tym profesorskim towarzystwie, w 1926 roku liczącym pięciu członków honorowych i dwóch seniorów²⁵, swoistym wyjątkiem był student Maciej Talko-Porzecki, godnością członka honorowego obdarzony *za zasługi położone dla Z.S.A. podczas piastowania godności prezesa w roku 1923/24*²⁶. Z upływem lat grono osób proszonych przez Związek o przyjęcie godności Honorowych Gospodyń i Gospodarzy *Balu* stawało się coraz liczniejsze. W 1928 roku liczyło już około osiemdziesięciu osób, wśród których obok profesorów Wydziału i ich małżonek, znaleźli się również jego niedawni absolwenci (także razem z żo-

²⁵ Por. Sprawozdanie z 25-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 21.I.1926 r., bns, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

²⁶ Związek Słuchaczy Architektury (oprac. przez Zarząd Związku); [w:] *Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga Pamiątkowa*, red. Leon Staniewicz, Warszawa 1925, s. 484.

10 A

10 B

Ilustracja 10. Grafiki zdobiące okładki blankietów zaproszeń: **A** — *Bal Architektury* w 1928 roku; **B** — *Bal Młodej Architektury* w 1931 roku. Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

Figure 10. Graphic art decorating invitation form covers: **A** — Young Architecture Ball of 1928; **B** — Young Architecture Ball of 1931. ZAP WAPW Special Collection, no ref. no.

nami), a wśród nich m.in. *Stanisławostwo Brukalscy*, *Bohdanostwo Lachertowie*, *Bohdanostwo Pniewscy* i *Juliuszostwo Żórawscy*²⁷. Według Jana Polińskiego w 1935 roku godność Honorowych Gospodyń i Gospodarzy *Balu Młodej Architektury* raczyło przyjąć już około stu osób²⁸.

Następnie przystępowano do rozsyłania zaproszeń (np. na *Bale* w 1933 i 1935 roku rozesłano ich po około 8000) — zwykle, podobnie jak plakaty, bardzo starannie i efektownie opracowanych graficznie [il. 10 A i B]. Wreszcie około połowy stycznia Komisja/Sekcja Biletowa rozpoczynała sprzedaż biletów (po cenie normalnej lub ulgowej dla studentów)²⁹, które w różnych latach osoby zaproszone mogły nabyć w wydziałowej siedzibie Związku Słuchaczy Architektury, ewentualnie u pp. Gospodyń i Gospodarzy Honorowych (1928)³⁰ lub, jak na przykład w 1933 roku, również w biurze „Ikar”. Zdarzało się, że w dniu *Balu* Związek dodatkowo sprzedawał specjalne bilety wstępu tylko na obejrzenie dekoracji balowych³¹.

²⁷ *Doroczny Bal Architektury*, „Kurier Warszawski”, 1928, nr 29, s. 14.

²⁸ Por. J. Poliński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 18.

²⁹ Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 21–22; Por. też S. Żaryn, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., bns. i s. 18.

³⁰ *Doroczny Bal...*, op. cit., s. 14.

³¹ Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 21.

Ilustracja 11. Karta wstępu na doroczny *Bal Architektury* w 1927 roku. Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
Figure 11. Entry card for the annual Architecture Ball, 1927. ZAP WAPW Special Collection, no ref. no.

Cena biletów na *Bal* w poszczególnych latach bywała różnie skalkulowana. Z ogłoszeń, zaproszeń i zachowanych biletów z lat 20. i 30. XX wieku wiemy, że cena biletu normalnego wahała się od 8,50 (1939) do 18 złotych (1931). Przy czym najczęściej wynosiła około 12 złotych (1928, 1933, 1935). Natomiast cena biletu studenckiego kształtowała się na poziomie od 5 (1927) do 8 złotych (1931), najczęściej oscylując w granicach 6–7 złotych (1928, 1933, 1935, 1937, 1939). Po wojnie, w 1946 roku, bilet normalny kosztował 200, a studencki 100 złotych³². W 1947 roku zarówno normalne, jak i studenckie bilety kosztowały 350 zł, zaś bilety ulgowe w cenie 150 złotych były rozprowadzane tylko wśród członków Związku Słuchaczy Architektury³³ [il. 11].

Nadzorem nad wykonaniem i montażem dekoracji zajmowała się Komisja/Sekcja Dekoracji *vel* Artystyczno-Dekoracyjna. Studenci-dekoratorzy swoje projekty zazwyczaj zaczęli realizować już na początku stycznia³⁴ [il. 12]. W wyniku ich działań, jak wspominał Zbigniew Karpiński, *wydział zmieniał swoje wnętrza. Prześcigano się w pomysłowych dekoracjach robionych przez parę nocy*³⁵. Wiemy, że w latach 30. XX wieku według oryginalnych projektów studenckich dekorowano na ogół 22, a bywało że i 24 sale (1939), to jest w miarę możliwości wszystkie większe wydziałowe pomieszczenia dydaktyczne oraz

³² Anons prasowy, „Życie Warszawy”, 1946, nr 57, s. 5.

³³ Por. *Zaproszenie na Bal Młodej Architektury*, 1947, zb. prywatne.

³⁴ Por. M. i K. Piechotkowie, *Wspomnienia architektów*, Warszawa 2021, s. 52.

³⁵ Z. Karpiński, *Wspomnienia*, Warszawa 2018, s. 37.

Ilustracja 12. Montaż dekoracji balowych w gmachu WAPW na *Bal Młodej Architektury* w 1947 roku, wg „Życie Warszawy”, 1947, nr 31

Figure 12. Montage of ball decorations for the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology building for the Young Architecture Ball of 1947. Found in *Życie Warszawy* [Warsaw Life], 1947, issue no. 31

Ilustracja 13. Dekoracja w hallu na I [?] piętrze gmachu WAPW podczas *Balu Młodej Architektury* w 1938 roku. NAC sygn. 1-P-2471-4

Figure 13. Decorations for the lobby on the 2nd [?] floor of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology building during the Young Architecture Ball of 1938. NAC ref. no. 1-P-2471-4

13

audytoria i oczywiście aulę (obecnie Sala im. Stefana Bryły). Po wojnie, w 1947 roku, kiedy w częściowo odbudowanym gmachu Wydziału Architektury wiele pomieszczeń nie było jeszcze w pełni umeblowanych, z okazji *Balu* udekorowano ich aż trzydzieści³⁶. Tak przed, jak i po wojnie w największych salach organizatorzy wydzielali miejsce dla orkiestry i parkiet do tańca³⁷. W 1939 roku, jak zaznaczono w zaproszeniu, powierzchnia parkietów do tańca sumarycznie wynosiła ponoć około 9 tysięcy metrów kwadratowych.

Do wykonania wyszukanych, często niezwykle pomysłowych i dowcipnych dekoracji za materiał służyły studentom głównie listwy drewniane, tektury, farby i papier oraz siatki i płótno. Z listew były budowane szkielety ryzykownych konstrukcji, ściany, sufity, a zagraniczne marmury z powodzeniem zastępował zwyczajny papier [il. 13]. W ten sposób z najzwyklejszych materiałów powstawała *wspaniała, barwna całość dekoracji*. Dekoracji, które miały *swój specjalny „genre”*, bowiem jak pisał w 1935 roku Bohdan Guerquin, jeden z ich projektantów i wykonawców, *w przeciwieństwie do balów Akademii Sztuk Pięknych, gdzie dekoracje ograniczają się przeważnie do zdobienia ścian, na architekturze zmieniają się dosłownie całe sale. Tradycyjna stateczność ścian, podłóg i sufitów ulega wyraźnym wahaniom. Po prostu poszczególne sale zmieniają swe proporcje. Podłoga się podnosi, sufit natomiast opada, no a ściany bywają podobno nawet zupełnie usuwane. Coraz to nowe pomysły i przedziwne tricki nie pozwalają na żadną monotonność*³⁸. Studiujący na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w latach 1925–1937 Zbigniew Karpiński na przykład szczególnie zapamiętał jedną z zamienionych na salę balową *kreślarni o dwu wejściach z napisem „ogród zoologiczny”*, której dekoracja polegała *na przedzieleniu pokoju kratą, za którą wzajemnie się podziwiano, robiąc różne miny*³⁹ [il. 14]. Z kolei uwagę reportera „Życia Warszawy”, który gościł na pierwszym powojennym *Balu Młodej Architektury* w 1946 roku, zwróciła jedna z piwnic zamieniona według projektu Tadeusza Iskierki w *„karcznię” ze stosami butelek piwa*, a w niej zabawny *„harmonogram” w postaci półki, gdzie wypróżnione butelki odpowiednio ustawione miały świadczyć o temperaturze zabawy*. Zaciekał go również ulokowany na środku tej piwnicy, serwujący piwo *mityczny rumak czy pegaz*. Zainteresowanie reportera „Życia” wzbudziła też dekoracja autorstwa Jerzego Karcza, której motywem przewodnim była *jak najszerzej pojęta „walka o pokój”, rozgrywająca się, po strzaskaniu ziemi bombą atomową*. W sali tej na papierowych obłokach projektant umieścił zarówno meldujących się *św. Piotrowi rycerzy wszystkich wieków* i wiodących dyskusje członków Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również studenta walczącego z *PUS-em o swój Bratniak na ul. Narutowicza* i kogoś, *kto uzyskuje „pokój Nr 13” z nakazu kwaterunkowego*. Kolejna z sal balowych ukazywała *Warszawę dawną*, inna *Warszawę nową*, w której zaprojektowany przez Eugeniusza Hamberga *obywatel majster (papierowy)* siedział *na papierowym rusztowaniu* pod symboliczną *„gleichą”* i wypijał tzw. *gleichowe*. Jeszcze inna sala została przemieniona przez studen-

³⁶ AS, *Dziś bal...*, op. cit. s. 3 i *Zaproszenie na Bal Młodej Architektury*, 1947, op. cit.

³⁷ Por. M. i K. Piechotkowie, *Wspomnienia...*, op. cit., s. 52.

³⁸ B. Guerquin, *Dekoracje balowe*, „Prosto z Mostu”, 1935, nr 4, s. 8; Por. też M. i K. Piechotkowie, *Wspomnienia...*, op. cit., s. 52.

³⁹ Z. Karpiński, *Wspomnienia*, op. cit., s. 37.

Ilustracja 14. Widok ogólny hallu przed aulą (ob. Sala im. Stefana Bryły) na II piętrze gmachu Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej podczas *Balu Młodej Architektury* w 1938 roku. NAC sygn. 1-P-2471-5

Figure 14. Overall view of the lobby in front of the auditorium (currently the Stefan Bryła Room) on the 3rd floor of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology building during the Young Architecture Ball of 1938. NAC ref. no. 1-P-2471-5.

ta Jana Pawłowskiego we wspaniały taras. Reporter „Życia Warszawy” nie omieszkiał też wspomnieć o zaprojektowanym przez *liczniejszą grupę studentów* wystroju głównej sali balowej, czyli auli, gdzie był ustawiony *tron dla pary królewskiej, wybranej plebiscytem*, a na oświetlonej trzema reflektorami i sztucznym księżycem *świeżo ukończonej ścianie szczytowej* symbolizująca Młodą Architekturę postać powabnej niewiasty była unoszona *w powietrze przez zaprzęg srebrnych łabędzi i mrowie jaskółek* ⁴⁰. Wygląd dekoracji na *Balu Młodej Architektury* zorganizowanym przez Związek Słuchaczy Architektury w 1948 roku w sali dawnego kina „Roma” przy ulicy Nowogrodzkiej znamy z kolei ze wspomnień jednego z jego organizatorów — Jerzego Głowczewskiego, który zapamiętał ją jako skromną, a zarazem bardzo efektowną. Jak wspominał, *wypożyczyliśmy z maga - zynów Muzeum Narodowego duży posąg bogini Ateny, przedstawionej w hełmie na głowie, z dzidą w prawej dłoni i tarczą czyli egidą z głową Meduzy przy nodze. Ustawiliśmy tę boginię na podniesieniu w tyle sceny i z jednej strony podświetliliśmy. Ktoś przewiesił jej przez ramię szarfę z literami ZSA — Związek Słuchaczy Architektury*

⁴⁰ Wr, „Piwo prosto z konia”..., op. cit., s. 3.

[por. il. 8B]. Ponieważ organizatorzy *Balu* uznali za nie dość efektowne górne oświetlenie wynajętej sali, postanowili z wykorzystaniem *półtorametrowych rurek szklanych do wyrobu reklam neonowych* przekształcić je według koncepcji Andrzeja Robowskiego w nowy wielki żyrandol ze szkła. W tym celu, jak pisał Jerzy Głowczewski *na istniejący żyrandol nałożyliśmy ośmiopromienny dwumetrowy ruszt z nawierconymi na ramionach co 5 centymetrów otworami. Przez nie spuściliśmy kawałki sznurka, które przewlekliśmy z kolei przez szklane rurki, i dociągaliśmy do nich u dołu drewnianka, zatykając nimi rurki jak korkiem. Regulując długość sznurków, osiągnęliśmy interesujący kształt żyrandola, jakby ośmiokątnej piramidy. Miejscowy elektryk do środka konstrukcji dodał więcej mocnych żarówek, tak że wielki żyrandol po podciągnięciu go znów do góry, lśnił, jakby był z kryształu*⁴¹.

Jak z tego wynika, dekorując sale balowe — zarówno przed, jak i po wojnie — nie zapomniano o ich efektownym oświetleniu. W 1933 roku wydziałowych dekoratorów po raz pierwszy w tym zakresie z bardzo dobrym skutkiem wsparli nawet członkowie Koła Elektryków S.P.W.⁴².

Jak twierdził Bohdan Guerquin, z roku na rok balowe dekoracje były coraz lepsze. A to, jak sugerował, głównie dzięki dobrej organizacji i wzajemnej pomocy, a przede wszystkim włączaniu się do prac dekoratorskich coraz młodszych roczników studentów, co nie pozwalało *starym, zasłużonym praktykom wpadać w manierę*⁴³.

Równolegle w pomniejszych bocznych salach Wydziału Sekcja Bufetowa urządzała balowe zaplecze barowo-gastronomiczne⁴⁴. Z kolei o oprawę muzyczną *Balu* troszczyła się Sekcja Muzyczna *vel* Tańców. Przy czym nasza wiedza na temat zatrudnianych przez Związek z tej okazji zespołów muzycznych ogranicza się niestety jedynie do *Bali Młodej Architektury* z lat. 30. XX wieku oraz dwóch powojennych *Bali* — w 1947 i 1948 roku.

Z anonsów zamieszczanych w prasie i zachowanych zaproszeń z lat 1933–1939 wiemy, że Związek na każdy z *Bali* angażował od około sześciu (1937) do ośmiu (1935, 1939) pierwszorzędnych zespołów muzycznych, na ogół liczących w sumie ponad 35 osób⁴⁵ [il. 15]. Do najczęściej wówczas zapraszanych należały zespoły taneczne/salonowe Witolda Elektorowicza (1933, 1935, 1937, 1939), Braci Kazimierza i Franciszka Wilkoszewskich (1935, 1937, 1939), Braci Brodzińskich (1935, 1937) i Jana Rózewicza (1933, 1937) oraz Tadeusza Kozłowskiego i Lewandowskiego (1939). Wypada też wspomnieć, że na zamówienie Związku na *Bal* w 1939 roku zostały specjalnie przygotowane dwa oryginalne przeboje taneczne⁴⁶. Jednym z nich był skomponowany przez Jana Kozłowskiego i Marka Osadca, do słów Stanisława Łotockiego i Zbigniewa Maciejowskiego, walc angielski pt. *Hawajska Miłość*, którego słowa i nuty opatrzone barwną okładką autorstwa G. Lewińskiego, z nagłówkiem *Wielki przebój Balu Młodej Architektury* zostały opublikowane przez reno-

⁴¹ J. Głowczewski, *Optymista...*, op. cit., s. 46–47.

⁴² Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 21–22.

⁴³ B. Gerquin, *Dekoracje...*, op. cit., s. 8.

⁴⁴ Por. M. i K. Piechotkowie, *Wspomnienia...*, op. cit., s. 52.

⁴⁵ Por. J. Poliński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 18.

⁴⁶ *Zaproszenie na Bal Młodej Architektury*, 1939, Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

Ilustracja 15. Jeden z zespołów muzycznych grających na *Balu Młodej Architektury* w 1932 roku — kadr z wyprodukowanego przez ZSA filmu eksperymentalnego pt. *Bal [Dziś mamy bal]*, scenariusz i realizacja: J. Zarzycki i T. Kowalski; zdjęcia: W. Kaczkowski (1932). Wg <http://www.repozytorium.fn.org.pl> [dostęp: 11.12.2021]

Figure 15. One of the bands playing at the 1932 Young Architecture Ball. Frame made by the Union of Architectural Students from *The Ball* experimental film short (today, better known as *There Is a Ball Today*). Screenplay and production: J. Zarzycki and T. Kowalski; cinematography: W. Kaczkowski (1932). Found at <http://www.repozytorium.fn.org.pl> [accessed on December 11, 2021]

mowane wydawnictwo Gebethnera i Wolfa⁴⁷ [il. 16]. Wiemy, że w 1947 roku na drugi powojenny *Bal*, Związek również zaangażował dwa lub trzy zespoły muzyczne na czele z założoną w 1946 roku Orkiestrą Taneczną Polskiego Radia pod dyрекcją Jana Cajmera, która występowała w auli na II piętrze gmachu z udziałem solistów Haliny Kowalewskiej, wyróżnionej w tymże roku tytułem Piosenkarki Roku, oraz aktora i piosenkarza Jana Czarneckiego⁴⁸. Z kolei na *Bal Młodej Architektury* w 1948 roku Związkowi Słuchaczy Architektury udało się zaangażować bardzo już wówczas popularny jazz-band Charlesa Boverijego⁴⁹.

Aby przyciągnąć jak największą liczbę gości, a tym samym zapewnić Związkowi godziwy dochód, organizatorzy każdorazowo starali się uczestnikom *Balu* zapewnić dodatkowe atrakcje. Do takich, poza wystrojem sal i oprawą muzyczną, należały między innymi pokazy filmów i świadczone na miejscu usługi fryzjerskie⁵⁰, a także różnego rodzaju pamiątkowe gadzety. Przykładowo w 1932 roku warszawska filia Belgijskiej Fabryki

⁴⁷ <https://staremelodie.pl> [dostęp: 10.02.2022].

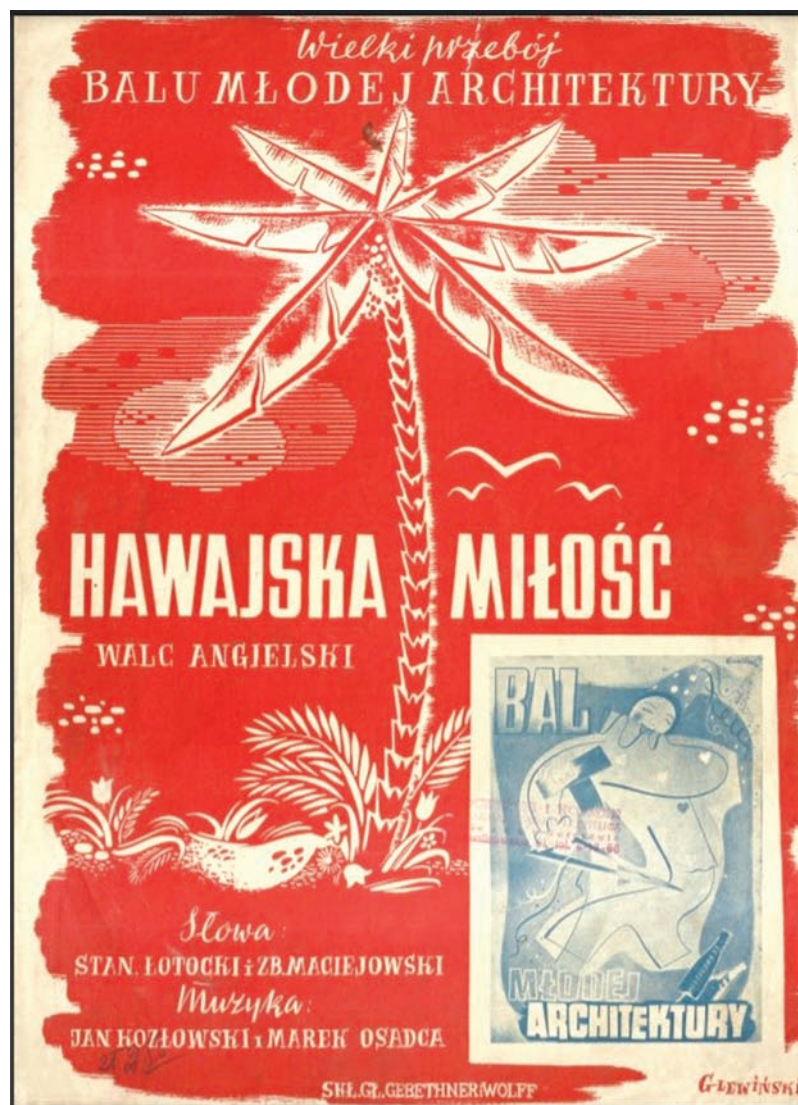
⁴⁸ *Zaproszenie na Bal Młodej Architektury*, 1947, op. cit.; Por. też W. Świątkowski, *My chcemy się uczyć...*, op. cit. s. 248.

⁴⁹ J. Głowczewski, *Optymista...*, op. cit., s. 45–46.

⁵⁰ Por. Anons prasowy, „Szczerbiec”, 1935, nr 2, s. 1.

Ilustracja 16. Okładka zeszytu z nutami walca angielskiego pt. *Hawajska Miłość*, przeboju *Balu Młodej Architektury* w 1939 roku (muzyka: J. Kozłowski i M. Osadca; słowa S. Łotocki i Z. Maciejowski). Proj. graf. G. Lewiński. <https://staremelodie.pl> [dostęp: 10.02.2022]

Figure 16. Cover of the sheet music for "Hawaiian Love," hit English waltz of the 1939 Young Architecture Ball (music: J. Kozłowski and M. Osadca; lyrics: S. Łotocki and Z. Maciejowski). Graphic design by G. Lewiński. <https://staremelodie.pl> [accessed on February 10, 2011]

Gwoździ i Drutu przygotowała upamiętniający *Bal* gadżet w postaci mosiężnego, grawerowanego gwoźdza o długości około 17 cm⁵¹. W 1935 roku, poza tym, że *Bal* był filmowany, Sekcja Imprez urządziła też *kino cieszące się wielkim powodzeniem, w którym były wyświetlane filmy rysunkowe*⁵². Natomiast w 1939 roku *Bal* już nie tylko był filmowany przez Polską Agencję Telegraficzną (PAT), ale też transmitowany przez Polskie Radio⁵³.

Wydatkując znaczne kwoty na udekorowanie sal balowych i inne dodatkowe atrakcje, Związek przy okazji *Balu* starał się poza dochodem ze sprzedaży biletów pozyskiwać także inne wpływy gotówkowe między innymi od firm, które zachęcał do umieszczania

⁵¹ <https://archiwum.allegro.pl> [dostęp: 12.02.2022].

⁵² J. Poliński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 18.

⁵³ Anons prasowy, „Komunikat SARP”, 1939, nr 1, bns.

17 A

17 B

Ilustracja 17. Sceny z *Balu Młodej Architektury* w 1932 roku — kadry z filmu eksperymentalnego pt. *Bal* [*Dziś mamy bal*] (1932); scenariusz i realizacja: J. Zarzycki i T. Kowalski; zdjęcia: W. Kaczkowski. Wg <http://www.repozytorium.fn.org.pl> [dostęp: 11.12.2021]

Figure 17. Scene from the 1932 Young Architecture Ball, frame from *The Ball* experimental film short (today, better known as *There Is a Ball Today*) [1932]. Screenplay and production: J. Zarzycki and T. Kowalski; cinematography: W. Kaczkowski (1932). Found at <http://www.repozytorium.fn.org.pl> [accessed on December 11, 2021]

w salach balowych Wydziału płatnych reklam⁵⁴. W 1933 roku udało mu się do tego namówić między innymi Fabrykę Czekolady E. Wedel, Fabrykę Obić Papierowych i Papierów Kolorowych „Józef Franaszek S.A.”, Zakłady Graficzne B. Wierzbicki i S-ka, Zakłady Drukarskie Galewski i Dau oraz dziennik „ABC”, którego redakcja niedzielnego dodatku literacko-artystycznego już w następnym 1934 roku na czas Balu urządziła nawet *specjalną salkę, udekorowaną według projektów J. Hryniewicza*. Zaprezentowała w niej, poza graficznie przedstawionymi wynikami przeprowadzonej wśród czytelników „ABC” ankiety *Jaką najciekawszą książkę przeczytałem w r. 1932–1933, również dowcipne ilustracje cenniejszych artykułów i kukielki współpracowników*⁵⁵. Jak wspominał T. Dziegielewski podczas Balu w 1932 roku Związek w poszukiwaniu dochodu zdecydował się nawet na realizację eksperymentalnego krótkometrażowego filmu pod tytułem *Bal* (dziś bardziej znanego pt. *Dziś mamy bal*)⁵⁶ [il. 17]. Zapewne pomysłodawcą, a zarazem jednym z realizatorów tego przedsięwzięcia był student Wydziału Tadeusz Kowalski, który podobnie jak współtwórca filmu — Jerzy Zarzycki (wówczas student historii sztuki na Uniwersytecie Warszawskim, potem znany filmowiec) był członkiem założycielem utworzonego w War-

⁵⁴ Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 21–22.

⁵⁵ *ABC literacko-artystyczne na balu Młodej Architektury*, „ABC”, 1934, nr 31, s. 6.

⁵⁶ <http://www.repozytorium.fn.org.pl> [dostęp: 11.12.2021].

szawie w 1930 roku Stowarzyszenia Propagandy Filmu Artystycznego, potem przemianowanego na Stowarzyszenie Miłośników Filmu Artystycznego „Start”⁵⁷.

Aby wypromować nakręcony film i odzyskać 600 złotych zainwestowane w jego produkcję Związek nie bez organizacyjnych perturbacji już w maju 1932 roku zorganizował jego płatny pokaz w warszawskim kinoteatrze *Stylowy* — niestety bez większego sukcesu finansowego⁵⁸. Jak się wydaje, krótkometrażówka pt. *Bal*, którą komisja Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zakwalifikowała do kategorii filmów artystycznych, jakiegokolwiek profity zaczęła Związkowi przynosić dopiero po jej udźwiękowieniu w 1934 roku, kiedy to uzyskując *b a r d z o pochlebne recenzje* zaczęła być wreszcie wyświetlana *w wielu kinoteatrach całej Polski*⁵⁹.

Oczywiście, w zależności od wysokości nakładów, frekwencji i aktualnej sytuacji gospodarczej zysk z *Balu* bywał bardzo różny. W 1926 roku dochód z *Balu* wyniósł około 500 złotych⁶⁰. W kryzysowym 1933 roku, po odliczeniu kosztów, z których około 30% stanowiły wynagrodzenia dla studentów-dekoratorów, *Bal Młodej Architektury* przyniósł 1600 zł czystego dochodu⁶¹. Rok później około 1000 złotych, a w 1935 roku, po odliczeniu wynoszącego 1000 złotych podatku komunalnego, aż 3499 złotych⁶².

W okresie międzywojennym na *Balu*, który do 1931 roku rozpoczynał się o 23.00, a w późniejszych latach o godzinie 22.00, obowiązywały stroje balowe [il. 18 A i B]. Jak wspominała Maria Piechotkowa *młodzi mężczyźni, którzy nie mieli fraka lub co najmniej smokingu, zdobywali je w wypożyczalniach pod zastaw indeksów. Kobiety miały długie do ziemi suknie z jedwabiu, brokatów lub aksamitu. Widziało się etole z drogich futer, biżuterię ze złota i drogich kamieni. Na Wydziale Architektury 1 lutego bawiła się cała elegancka Warszawa*⁶³. O zapewnienie *Balom Młodej Architektury* odpowiednio wysokiej rangi towarzyskiej nadal starano się dbać również po wojnie. Na przykład organizatorzy *Balu* w 1948 roku uznali, że *od przeważnie skromnie odzianych gości* przynajmniej oni winni się jakoś odróżniać. W związku z tym, jak wspominał Jerzy Głowczewski, *dziewczyny wpadły na pomysł, że uszyją sobie jednakowe długie suknie*, natomiast męska część komitetu organizacyjnego zdecydowała, że *jedynym strojem, który byłby odpowiedni, pozostawał frak [...] lub smoking*, które choć z trudem jednak większości z panów ostatecznie udało się zdobyć. Przykładowo Jerzy Głowczewski *żakiet frakowy i koszulę* pożyczył od przyjaciela rodziców, *spodnie i białą kamizelkę* od Jarosława Iwaszkiewicza,

⁵⁷ Ł. Biskupski, *Kinofilia zaangażowana. Stowarzyszenie Miłośników Filmu Artystycznego „Start” i upowszechnianie kultury filmowej w latach 30. XX wieku*, Łódź 2017, s. 20.

⁵⁸ Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 20 i J. Poliński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit. s. 2.

⁵⁹ *Dziś mamy bal*, „Album Młodej Architektury”, 1935, bns.

⁶⁰ *Sprawozdanie z 2-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 20.II.1926 r.*, bns, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

⁶¹ Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 22. Według notatki pt. *Ze Związku Słuchaczy Architektury Politechniki Warszawskiej* („Architektura i Budownictwo”, 1933, z. 2, s. 60) „*bal dał ok. 3 tys. zł. dochodu netto*”.

⁶² Por. J. Poliński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 18.

⁶³ M. i K. Piechotkowie, *Wspomnienia...*, op. cit., s. 52.

Ilustracja 18. Uczestnicy *Balu Młodej Architektury*: A — w 1937 [?] roku. NAC ref. no. 1-P-2470; B — w 1939 roku, NAC sygn. 1-P-2472-1

Figure 18. Participants in the Young Architecture Ball: A — of 1937 [?], NAC ref. no. 1-P-2470; B — of 1939. NAC ref. no. 1-P-2472-1

18 A

a jedwabną *białą muszkę* zrobiła mu znajoma bieliźniarka. Z grona organizatorów *Balu* w 1948 roku ostatecznie tylko Jan Rodowicz „Anoda” wystąpił w granatowym garniturze⁶⁴ [il. 19]. Odpowiednio elegancki strój w miarę możliwości starali się też zdobywać zaproszeni goście, jak na przykład opisany przez Jakuba Kowala w felietonie zamieszczonym w „Stolicy” niedoszły uczestnik *Balu Młodej Architektury* w 1947 roku, któremu smoking o wspaniałym fasonie jakiego *przed wojną żaden dyplomata by się nie powstydział* specjalnie na *Bal* przywiozła kochająca ciotka z zachodu⁶⁵.

⁶⁴ J. Głowczewski, *Optymista...*, op. cit., s. 46.

⁶⁵ J. Kowal, *Grunt to smoking*, „Stolica”, 1947, nr 6, s. 5.

18 B

Ilustracja 19. Gospodarze i królowa *Balu Młodej Architektury* w 1948 roku (widoczni od lewej: J. Głowczewski, A. Wolff, N. Jabłońska — królowa Balu, A. Robowski, J. Rodowicz „Anoda”, M. Michalski). Według J. Głowczewski, *Optymista mimo woli*, Warszawa 2004

Figure 19. Hosts and Queen of the 1948 Young Architecture Ball (left to right: J. Głowczewski, A. Wolff, N. Jabłońska — Queen of the Ball, A. Robowski, J. Rodowicz “Anoda,” M. Michalski). As found in J. Głowczewski, *The Involuntary Optimist* [in Polish], Warsaw, 2004

Jak przebiegały w Warszawie publiczne bale karnawałowe w pierwszych latach powojennych, kiedy to mimo wielu przeciwności wciąż jeszcze starano się kontynuować przedwojenne tradycje, możemy się dowiedzieć między innymi z felietonu pt. *Karnawał 1948 w Warszawie*. Otóż według relacji jego autora bal zaczyna się zwykle polonezem. [...] Po serii melodii przeznaczonych dla pojedynczych par rozlega się pierwszy walc z figurami i nie wiadomo kiedy okazuje się, że na sali jest już ciasno. Z zakątków wypęzają najbardziej opieszali i wodzirej używać musi całej przytomności umysłu, by każdy mógł chociaż trochę pokręcić się, wychynawszy z tłoku. Zabawa jest rozpoczęta naprawdę.

Potem następuje boogi-woogi. [...] Nastrój [...] robi się coraz miłszy. Nie wiadomo skąd zjawiają się serpentyny, sala staje się nieco zaśmiecona, a miły gwar rozprasza resztki nieufności. Wreszcie czas już udać się do bufetu.

Bufet jest zagadnieniem specjalnym. Można w nim nie tylko zjeść, ile przede wszystkim wypić. [...] Wreszcie nadchodzi ranek. Stroje są zmięte, a i twarze wyglądają nie najlepiej. Następuje powrót do domu, a czasem zabawa przenosi się nawet na ulicę

i konduktorzy tramwajów dużo mają kłopotu z odebraniem należności od rozbawionych gości. Nastrój jednak wracających przeważnie jest dobry, a organizatorzy balów nie skarżą się na deficyt⁶⁶.

Według relacji Jerzego Głowczewskiego, dość podobnie, choć chyba z większym sznytem i fantazją przebiegał także ostatni już, jak czas pokazał, zorganizowany przez Związek Słuchaczy Architektury w 1948 roku *Bal Młodej Architektury*, na którym bawiła się ponoć cała elita akademicka i kulturalna Warszawy. I na nim było bowiem uroczyste otwarcie [...] polonezem, który prowadził profesor Mączyński z jedną z [...] koleżanek-gospodyń, były kotyliony, walce wiedeńskie, losowanie wyboru królowej balu, pomysłowe kapelusze i czapki, balony, serpentyny i konfetti⁶⁷.

Związek Słuchaczy Architektury w celach głównie dochodowych poza opisanymi wyżej dorocznymi balami karnawałowymi corocznie urządzał również bardziej kameralne imprezy taneczno-towarzyskie — w latach 20. zwyczajowo nazywane *Czarną Kawą*, a w latach 30. XX wieku dancingami lub dancing-bridge'ami. W pierwszej połowie lat 30. bywało, że Związek dla członków i zaproszonych gości organizował również na terenie Ogniska Akademickiego tzw. wieczory bridge'owe⁶⁸, a w drugiej ich połowie okazjonalnie aranżował także, na ogół również poza Wydziałem, spotkania towarzyskie pod nazwą *Piątki Architektów*. Najpewniej zarówno w latach 1917–1939, jak i w pierwszych latach powojennych⁶⁹, Związek był też organizatorem tzw. fuksówek, czyli zabaw zapoznawczych urządzanych każdej jesieni dla studentów pierwszego semestru. W latach 1917–1926 w ich organizację był zwykle zaangażowany działający w ramach Związku Słuchaczy Architektury rodzaj klubu towarzysko-artystycznego pod nawiązującą do tradycji masońskich nazwą Wielka Loża Mistrzów Czternastu Świąteł Wschodu i Zachodu⁷⁰, potocznie nazywany Lożą Mistrzów. Jej członkami byli studenci starszych roczników, ale w ich produkcjach artystycznych niekiedy brali udział również profesorowie. Zdzisław Karpiński, który rozpoczął studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w 1925 roku, z fuksówki swojego rocznika zapamiętał bowiem nie tylko sekretarza loży przemawiającego tubalnym głosem do zebranych gości per „nędzny tłumie”, ale i profesora Noakowskiego w todze z kapturem. W jego pamięci utkwilo również to, że takim jak on *embrionom*, czyli studentom pierwszego roku, w obliczu Loży gdzie zasiadali Wielcy Mistrzowie o nazwach Koh-i-Nor czy Schoellershammer (nazwy ołówków i papieru) nie pozwalano przemawiać ludzkim głosem i dawano do pocałowania białą rękawiczkę wypełnioną piaskiem⁷¹. Przy czym trzeba dodać, że członkowie Loży Mistrzów brali aktywny udział również w innych imprezach organizowanych w tamtych latach przez Związek Słuchaczy Architektury. Urządzali między innymi przedstawienia kabareto-

⁶⁶ M.K., *Karnawał 1948 w Warszawie*, „Stolica”, 1948, nr 6, s. 9.

⁶⁷ J. Głowczewski, *Optymista...*, op. cit., s. 48–49.

⁶⁸ S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 21.

⁶⁹ *Zaproszenie Związku Słuchaczy Architektury na fuksówkę w dniu 20 listopada 1948 roku*, Biblioteka Uniwersyteku Warszawskiego, Zb. Druków ulotnych, b.s.

⁷⁰ Por. Z. Karpiński, *Wspomnienia*, op. cit., s. 36.

⁷¹ Ibidem.

we⁷², a także rokrocznie wystawiali szopki *ilustrujące zwyczaje i osobistości wydziałowe*, które stanowiły jeszcze jedną okazję do zaprezentowania szerszej publiczności ich niesza-blonowych plastyczno-literackich conceptów⁷³.

Tradycja organizowania dla studentów pierwszego semestru tzw. fuksówki pozostała żywą na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej również po wojnie, i co warto zauważyć jest ona na warszawskim Wydziale podtrzymywana po dziś dzień. W okresie powojennym Związek Słuchaczy Architektury był organizatorem co najmniej dwóch fuksówek — w 1947 i 1948⁷⁴ roku. Jednym z członków grupy organizatorów fuksówki w 1947 roku, której przewodził Jan Rodowicz „Anoda”, był Jerzy Głowczewski [il. 20]. Z jego wspomnień wiemy, że odbywała się ona na Wydziale w *dużym audytorium*, gdzie *zbudowano podium i ustawiono dekoracje*, a jej część artystyczna formalnie nawiązująca do tradycji *starożytnej Grecji*, do której dowcipne teksty napisał Jan Rodowicz, dotyczyła głównie prezentacji w ujęciu satyrycznym wydziałowych profesorów, *ich zwyczajów, sposobów zadawania pytań, czy też wyglądu*. W programie był między innymi *chór osłów z wielkimi uszami, wyrastającymi z tekturowych opasek na głowach*, a także scenki z udziałem między innymi Jana Suzina i Huberta Niewęglowskiego, którzy parodiowali ówczesne asystentki Barbary Brukalskiej — urodziwe Małgorzatę Handzelewicz i Krystynę Szaronos, a po zakończeniu przedstawienia tańce przy odgrywanych z płyt gramofonowych najmodniejszych wówczas przebojach, między innymi Louisa Armstronga, Benny Goodmana, Cab Callowaya i Elli Fitzgerald⁷⁵.

Na podstawie dość wycinkowych danych źródłowych możemy domniemywać, że zarówno w latach 20., jak i 30. XX wieku pomniejsze dochodowe imprezy taneczno-towarzyskie Związek starał się urządzać minimum dwa lub trzy razy w ciągu roku kalendarzowego — w lutym, na zakończenie karnawału, oraz na wiosnę i jesienią. Niekiedy organizował też zabawę na otwarcie karnawału (1935). Zdarzały się jednak lata, takie jak na przykład rok 1935, kiedy to z uwagi na żałobę narodową po śmierci Marszałka Józefa Piłsudskiego nie odbył się dancing wiosenny, a jesienny, wobec braku zgody Jego Magnificencji Rektora, został urządzony poza Wydziałem, w siedzibie Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego. Co niestety wpłynęło na obniżenie frekwencji, a tym samym zysków Związku. Pod względem frekwencji i liczby dochodowych imprez towarzyskich również rok 1936 nie należał do udanych. Jak już wspomniano, z uwagi na trwającą miesiąc żałobę po śmierci profesora Czesława Przybylskiego na Wydziale nie odbył się doroczny *Bal*, a ostatekowy dancing, który już po jej zakończeniu został urządzony w salach Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego przyniósł Związkowi finansowy deficyt. Również spośród kilku tzw. *Piątków Architektów*, zaplanowanych przez Związek Słuchaczy Archi-

⁷² Por. *Sprawozdanie z 5-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 17.04.1926 r.*, b.n.s, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

⁷³ S. Żaryn, *O Związku Słuchaczy Architektury Politechnik Warszawskiej*, „Architektura i Budownictwo”, 1935, nr 3–4, s. 123; S. Żaryn, *Dwudziestolecie Związku Słuchaczy Architektury Politechniki Warszawskiej (1916–1936)*, „Album Młodej Architektury”, 1936, bns.

⁷⁴ *Zaproszenie Związku Słuchaczy Architektury na fuksówkę...*, op. cit.

⁷⁵ J. Głowczewski, *Optymista...*, op. cit., s. 38–40.

Ilustracja 20. Zabawa dla studentów pierwszego semestru, czyli tzw. fuksówka, urządzona przez ZSA w gmachu WAPW w 1947 roku — J. Rodowicz „Anoda” jako mistrz ceremonii. Według J. Głowczewski, *Optymista mimo woli*, Warszawa 2004

Figure 20. Ball for students of the first semester—known as the “Hazing”—as organized by the Union of Architectural Students in the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology building in 1947, with J. Rodowicz “Anoda” as the Master of Ceremonies. As found in J. Głowczewski, *The Involuntary Optimist* [in Polish], Warsaw, 2004

tektury w karnawale 1936 roku w Cukierni-Ogrodzie Kazimierza Dakowskiego przy ul. Bagatela 3, ostatecznie odbył się tylko jeden⁷⁶.

Ze szczątkowo zachowanych materiałów źródłowych możemy wywnioskować, że imprezy towarzyskie organizowane w celach dochodowych w latach 20. swoim charakterem dość zasadniczo różniły się od tych urządzanych przez Związek w latach 30. XX wieku. W latach 20., kiedy nazywano je *Czarną Kawą*, a zwłaszcza w okresie gdy na Wydziale aktywnie działała jeszcze wspomniana Loża Mistrzów, Zarząd Związku Słuchaczy Architektury, chcąc *utrzymać prestige wydziału Architektury, który powinien wyróżniać się od innych*, dbał bardzo o to by imprezy te nie były *jedynie zabawą taneczną*, ale by każdorazowo były połączone z jakimś wydarzeniem artystycznym, na przykład *szopką, bądź z występem Loży Mistrzów albo koncertem i dekoracjami*⁷⁷. I tak przykładowo w 1926 roku w ramach wiosennej *Czarnej Kawy* poza tańcami urządzonymi w sali na-

⁷⁶ Por. S. Żaryn, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., bns. i s. 10–11.

⁷⁷ Por. *Sprawozdanie z nadzwyczajnego zebrania Zarządu Z.S.A. w dniu 11.12.1925 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

Ilustracja 21. Plakat reklamowy *Dancingu Architektury* w gmachu WAPW w maju 1936 roku. Według „Album Młodej Architektury”, 1936

Figure 21. Advertising poster for the Architecture Dance of May of 1936 in the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology building. As found in the *Album of Young Architecture* [in Polish], 1936

różnej gmachu Architektury, w sali III semestru, odbyło się przedstawienie kabaretowe, a w programie imprezy jesiennej znalazł się żartobliwy odczyt *kol. Kubalskiego i Mucharskiego na temat wycieczki włoskiej*⁷⁸.

Na podstawie zachowanych protokołów z zebrań Zarządu z lat 1925–1927 wiemy, że organizacją tzw. *Czarnych Kaw*, na których zazwyczaj bawiło się około 250 osób, zajmowała się Komisja Towarzyska. To ona w uzgodnieniu z Zarządem Związku Słuchaczy Architektury i władzami uczelni wyznaczała terminy imprez i ich program. Do jej obowiązków należało też zapewnienie im stosownej oprawy muzycznej i organizacja bufetu, w którym poza przekąskami można było nabyć także *napoje wyskokowe*. Do zadań Komisji należało również ustalenie ceny biletów, która w tamtych latach zazwyczaj oscylowała od 2,5 do 3 złotych dla studentów i od 4 do 5 złotych dla pozostałych gości. Dodać należy, że dochód z tego rodzaju taneczno-artystycznych imprez, głównie w za-

⁷⁸ Por. *Sprawozdanie z 5-ego zebrania...*, op. cit., b.n.s. i *Sprawozdanie z 12-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 13.11.1926 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

Ilustracja 22. Uczestnicy *Dancingu Architektury* pn. *Pijane zwierzęta* urządzonego w gmachu WAPW w 1934 roku [?]. Według „Album Młodej Architektury”, 1935

Figure 22. Participants in the 1934 “Drunk Animals” Architecture Dance organized in the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology building. As found in the *Album of Young Architecture* [in Polish], 1935

leżności od frekwencji, bywał różny — czasem wynosił zaledwie 150, a czasem nawet blisko 1000 złotych⁷⁹.

W latach 30. XX wieku tryb organizacji pomniejszych wydziałowych imprez towarzyskich, nazywanych teraz dancingami i mających charakter wybitnie taneczny, zasadniczo się nie zmienił. Należy jednak odnotować, że Związek, w którego strukturach w tym okresie zaczęła działać wspomniana już Komisja Propagandy, zdecydowanie większą wagę niż wcześniej zaczął przywiązywać do ich reklamy [il. 21]. Wiemy przykładowo, że celem rozreklamowania dwóch dancingów zorganizowanych w gmachu Wydziału w listopadzie 1934 i styczniu 1935 roku Związek Słuchaczy Architektury wydrukował po 300 plakatów i rozesłał odpowiednio po 600 i 1000 zaproszeń. Co jak się wydaje faktycznie wpłynęło na zwiększenie dochodu, który w przypadku dancingu jesienno-wiosennego wyniósł netto 687, a styczniowego — 805 złotych⁸⁰.

Niestety niewiele możemy powiedzieć na temat formy graficznej plakatów i zaproszeń promujących *Dancingi Architektury* organizowane przez Związek Słuchaczy Architektury w latach 30. XX wieku. Czy graficznie nawiązywały one do tematów przewodnich poszczególnych imprez, takich na przykład jak *Wiochna* (kwiecień 1932), *Architektura*

⁷⁹ Por. *Sprawozdanie z 20-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 9.12.1925 r.*; *Sprawozdanie z 5-ego zebrania...*, op. cit. bns.; *Sprawozdanie z 6-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 1.05.1926 r.*, bns; *Sprawozdanie z 12-ego zebrania...*, op. cit., bns; *Sprawozdanie z 13-ego zebrania...*, op. cit., bns., rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

⁸⁰ J. Poliński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 17.

tańczy (październik 1932), *Wiosna* (luty 1933) lub *Pijane zwierzęta* (1934 [?])⁸¹ [il. 22]. Czy też były one *graficznie obojętne*, jak plakat anonsujący dancing urządzony na Wydziale w maju 1935 roku, opublikowany w 1936 roku na łamach „Albumu Młodej Architektury”⁸².

Wznowiona w 1946 roku pod rządami powojennych władz politycznych działalność Związku Słuchaczy Architektury, w tym również ta towarzysko-rozrywkowa, która tak jak przed wojną miała wspierać finansowo związkową działalność wydawniczą i statutową, zaczęła być jednak stopniowo ograniczana. Wszystko wskazuje na to, że jedynymi imprezami taneczno-rozrywkowymi jakie Związek urządzał w latach 1946–1948 były *Bale* i tzw. fuksówki⁸³. Wspomniany wyżej incydent z wtargnięciem nieproszonych gości na *Bal Młodej Architektury* w 1947 roku posłużył władzom uczelni jako pretekst do zawieszenia wybranego demokratycznie w 1946 roku Zarządu ZSA. Jego obowiązki zgodnie z decyzją Jego Magnificencji Rektora Politechniki Warszawskiej do wiosny 1948 roku sprawowała Komisja Rewizyjna. Z dzisiejszej perspektywy chyba już tylko za grę pozorów można też uznać rektorską zgodę na zwołanie w 1948 roku walnego zebrania i wybory nowych władz Związku Słuchaczy Architektury, w wyniku których na czele Związku jako Prezes stanął student Edward Kopciński — od 1946 roku członek Polskiej Partii Robotniczej⁸⁴.

Jeśli nawet uznamy, że szczerą intencją władz uczelni oraz wybranego na wiosnę 1948 roku jego Zarządu było utrzymanie przedwojennej formuły, zakresu i sposobu działania Związku Słuchaczy Architektury, to i tak okazało się to zgoła niemożliwe w warunkach stale rosnącej presji ideologicznej i nasilających się, zwłaszcza na przełomie 1948 i 1949 roku, represji i aresztowań, w tym również wśród studentów Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (aresztowani wówczas zostali m.in. Jerzy Baumiller „George”, Stanisław Borodicz „Wara”, Bogdan Kijowicz, Wojciech Szymanowski „Synon” i Jan Rodowicz „Anoda”, a także Wojciech Świątkowski „Korczak” — od wiosny 1948 roku wiceprezes ZSA). W tych okolicznościach z końcem 1948 roku Związek Słuchaczy Architektury ostatecznie zaczął obumierać, a z nim uświęcone wieloletnią tradycją formy wydziałowego życia towarzyskiego, na czele z legendarnym, dorocznym *Balem Młodej Architektury*.

Gwoli prawdy historycznej trzeba jednak nadmienić, że tradycja organizowania na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej karnawałowego *Balu Młodej Architektury*, mimo podejmowanych w latach 1949–1953 prób zastąpienia go tzw. wieczornicami, na powrót odżyła, choć chyba nie na długo, na Wydziale od razu gdy po śmierci Józefa Stalina nieco tylko zelżał terror ideologiczny. Nie znamy z imienia i nazwiska organizatorów *Balu Młodej Architektury*, który pod koniec lutego 1954 roku odbył się w gmachu Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. Wiemy jednak, że bardzo starano się urządzić go tak jak to za czasów Związku Słuchaczy Architektury bywało. Były zatem

⁸¹ Por. S. Murczyński, *Sprawozdanie z działalności...*, op. cit., s. 20. i „Album Młodej Architektury”, 1935, bns.

⁸² „Album Młodej Architektury”, 1936, bns.

⁸³ Por. np. *Zaproszenie Związku Słuchaczy Architektury na fuksówkę...*, op. cit.

⁸⁴ M. Kuranc-Szymczak, *Edward Maria Kopciński 1921–1994. Regionalista z Warszawy*, s. 89, /<http://zamosc.ap.gov.pl/images/pliki/archiwariusz/2009/087-092Kopcinski.doc.pdf> [dostęp: 12.06.2022].

Ilustracja 23. Zaproszenie na *Bal Młodej Architektury* w 1947 roku (awers i rewers). Zb. prywatne
 Figure 23. Invitation to the 1947 *Young Architecture Ball* (obverse and reverse). Private collection

udekorowane sale, muzyka, tańce i studencki program satyryczny pt. *Muzyka i aktualności Wydziału Architektury*, a dodatkowo, pobudzająca brać studencką do działania, nadzieja na rychły powrót na warszawski Wydział Architektury akademickiej normalności⁸⁵.

⁸⁵ *Bal Młodej Architektury*, „Życie Warszawy”, 1954, nr 50, s. 6.

SŁOWA KLUCZOWE — KEY WORDS

Słowa kluczowe: Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej, Związek Słuchaczy Architektury, Bal Młodej Architektury, studenckie życie towarzyskie

Key words: Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, Union of Architectural Students, Young Architecture Ball, student social life

STRESZCZENIE

Związek Słuchaczy Architektury utworzony na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w 1916 roku imprezy towarzyskie organizował najpewniej już od 1917 roku. Najważniejszymi z nich były coroczne bale karnawałowe, do 1930 roku organizowane przez ZSA pod nazwą *Bal Architektury*, potem aż do 1948 roku, jako *Bal Młodej Architektury*.

Ponieważ wszystkie Zarządy ZSA, tak przed jak i po II wojnie światowej były świadome, że zysk, w szczególności z dorocznych *Bali*, stanowi jedno z najistotniejszych źródeł dochodu Związku, z reguły przykładały wielką wagę zarówno do ich sprawnej organizacji, jak też należytej i szerokiej reklamy. W przypadku *Bali* dbały także o zapewnienie mu odpowiednio wysokiej rangi towarzyskiej oraz szczególnie efektownej i wysoce artystycznej oprawy plastycznej. Rokrocznie wybierane w drodze konkursów plakaty reklamowe, blankiety zaproszeń i dekoracje sal balowych traktowano z jednej strony jako bardzo istotny element propagandy studenckich umiejętności zawodowo-artystycznych, z drugiej zaś jako jedną z głównych atrakcji wyróżniających *Bale* [Młodej] *Architektury* spośród wielu innych bali, tak przed jak i w pierwszych latach po wojnie, w okresie karnawału organizowanych w Warszawie.

Aby przyciągnąć jak największą liczbę gości, a tym samym przynieść Związkowi godziwy dochód organizatorzy każdorazowo starali się zapewnić uczestnikom *Bali* nie tylko unikalny wystrój sal, muzykę taneczną w wykonaniu doborowych zespołów i dobrze zaopatrzony bufet, ale także inne atrakcje, jak np. usługi fryzjerskie, czy pokazy filmów. W poszukiwaniu dochodu podczas *Balu* w 1932 roku Zarząd ZSA zdecydował się nawet na realizację eksperymentalnego krótkometrażowego filmu pod tytułem *Bal* (dziś bardziej znanego pt. *Dziś mamy bal*).

Związek Słuchaczy Architektury w celach głównie dochodowych poza dorocznymi balami karnawałowymi rokrocznie urządzał również bardziej kameralne imprezy taneczno-towarzyskie — w latach 20. zwyczajowo nazywane *Czarną Kawą*, a w latach 30. XX wieku dancingami lub danc-ing-bridge'ami. Najpewniej zarówno w latach 1917–1939, jak i w pierwszych latach powojennych, Związek był też organizatorem tzw. fuksówek, czyli niedochodowych zabaw zapoznawczych urządzanych każdej jesieni dla studentów pierwszego semestru.

Wznowiona w 1946 roku pod rządami powojennych władz politycznych działalność ZSA, w tym również ta towarzysko-rozrywkowa, która tak jak przed wojną miała wspierać finansowo związkową działalność wydawniczą i statutową, zaczęła być jednak stopniowo ograniczana.

Jeśli nawet uznamy, że szczerą intencją władz uczelni oraz wybranego na wiosnę 1948 roku nowego Zarządu było utrzymanie przedwojennej formuły, zakresu i sposobu działania ZSA, to i tak okazało się to zgoła niemożliwe w warunkach stale rosnącej presji ideologicznej i nasilających się, zwłaszcza na przełomie 1948 i 1949 roku, represji i aresztowań, w tym również wśród studentów Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej.

W tych okolicznościach z końcem 1948 roku Związek Słuchaczy Architektury ostatecznie zaczął obumierać, a z nim również uświęcone wieloletnią tradycją formy wydziałowego życia towarzyskiego, na czele z legendarnym dorocznym *Balem Młodej Architektury*.

SUMMARY

UNION OF ARCHITECTURAL STUDENTS AS AN ANIMATOR OF STUDENT SOCIAL LIFE: [YOUNG] ARCHITECTURE BALLS, BLACK COFFEE GET-TOGETHERS, DANCES, AND HAZINGS ORGANIZED ON THE FACULTY OF ARCHITECTURE OF THE WARSAW UNIVERSITY OF TECHNOLOGY OVER THE YEARS 1917–1948

There can be no doubt that the Union of Architectural Students, as established at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology in 1916, organized social events as early as 1917. The most important of these, the annual carnival balls, were organized by the Union of Architectural Students under the name of Architectural Balls up to the year 1930. This was changed to Young Architecture Balls and so remained up to 1948.

Because all of the Boards of the Union of Architectural Students, both prior to and following World War II, were aware of the fact that profits, especially as stemming from the annual balls, made up one of the most significant sources of income for the Union, they usually put great weight on both efficient organization and suitable, wide-ranging advertising. In the case of the balls, they also took care to ensure that its social standing was fittingly high and the artistic setting was both effective and on a high creative level. Competitions for advertising posters, invitations, and ballroom decorations were held every year. On the one hand, they were treated as a very important element showcasing student professional and artistic skills. On the other, they were one of the major attractions of the [Young] Architecture Balls as compared to all the many other balls both before and immediately following the war that were organized during the carnival period in Warsaw.

In order to attract the largest number of guests and therefore provide adequate income for the Union, the organizers always tried to guarantee not only unique décor for the ballrooms, dancing music performed by choice bands, and a well-stocked buffet for the participants, but also other attractions such as hair grooming services and film screenings. In the quest for income, it was during the 1932 Ball that the Union of Architectural Students Board decided to create even an experimental film short entitled *The Ball* (today, better known as *There Is a Ball Today*).

In addition to the annual carnival balls aimed mainly at attracting income, the Union of Architectural Students also organized intimate dancing events, usually called Black Coffee in the 1920s and Dances or Dancing with Bridge in the 1930s. Most certainly over the years 1917–1939 and the initial post-war years, the Union was also the organizer of “hazings,” non-profit get-togethers organized each autumn for students of the first semester.

Under the auspices of the post-war political authorities, Union of Architectural Students operations as resumed in 1946 encompassed social and entertainment activities for financial support for its publishing and charter activities, just like before the war. These were slowly restricted. Even if one concedes the honest intentions of the University authorities and those of the new Board selected in the spring of 1948 to maintain the prewar formula, scope, and manner of activities of the Union of Architectural Students, this proved to be quite impossible in the face of the growing ideological pressure and especially the escalating repressions and arrests at the turn of 1948 and 1949, including among students of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology.

Under these conditions, by the end of 1948, the Union of Architectural Students began to wither away. With it went the time-honored tradition of the Faculty's social life, led by the annual Young Architecture Balls.

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY PUBLIKOWANE

- ABC literacko-artystyczne na balu Młodej Architektury*, „ABC”, 1934, nr 31, s. 6.
- „Album Młodej Architektury”, 1935.
- „Album Młodej Architektury”, 1936.
- Anons prasowy, „Kurier Warszawski”, 1930, nr 32, s. 17.
- Anons prasowy, „Szczerbiec”, 1935, nr 2, s. 1.
- Anons prasowy, „Komunikat SARP”, 1939, nr 1, bns.
- Anons prasowy, „Życie Warszawy”, 1946, nr 57, s. 5.
- AS, *Dziś bal u Architektów*, „Życie Warszawy”, 1947, nr 31, s. 3.
- Bal Młodej Architektury*, 1939 (ulotka reklamowa). Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
- Bal Młodej Architektury*, „Życie Warszawy”, 1954, nr 50, s. 6.
- Biskupski Łukasz, *Kinofilia zaangażowana. Stowarzyszenie Miłośników Filmu artystycznego „Start” i upowszechnianie kultury filmowej w latach 30. XX wieku*, Łódź 2017.
- Doroczny Bal Architektury*, „Kurier Warszawski”, 1928, nr 29, s. 14.
- Dzięgielewski Tadeusz, *Związek Słuchaczy Architektury*, [w:] *Fragmenty stuletniej historii 1899–1999. Relacje, wspomnienia, refleksje*, red. B. Kalisz, Warszawa 2000. s. 59–60.
- Dziś mamy bal*, „Album Młodej Architektury”, 1935, bns.
- Gerquin Bohdan, *Dekoracje balowe*, „Prosto z Mostu”, 1935, nr 4, s. 8.
- Główczewski Jerzy, *Optymista mimo woli*, Warszawa 2004.
- „Grafika”, 1939, z. 2.
- Gronowski Tadeusz, *Plakaty Związku Słuchaczy Architektury*, „Grafika”, 1932, z. 1, s. 31–34.
- Hawajska miłość. Wielki przebój Balu Młodej Architektury*, muzyka: Kozłowski Jan, Osadca Marek; słowa: Łotocki Stanisław, Maciejowski Zbigniew; Warszawa 1938.
- Karpiński Zbigniew, *Wspomnienia*, Warszawa 2018.
- Kleczyński Jan, *Dwie wystawy*, „Kurier Warszawski”, 1931, nr 292, s. 16.
- Konkurs na plakat Balu Młodej Architektury i Balu Politechniki*, „Grafika”, 1933, z. 6, bns.
- Konkurs na Plakat Młodej Architektury*, „Album Młodej Architektury”, 1936, bns.
- Kowal Jakub, *Grun to smoking*, „Stolica”, 1947, nr 6, s. 5.
- Kuranc-Szymczak Małgorzata, *Edward Maria Kopciński 1921–1994. Regionalista z Warszawy*, <http://zamosc.ap.gov.pl> [dostęp: 12.06.2022]
- M.K., *Karnawał 1948 w Warszawie*, „Stolica”, 1948, nr 6, s. 9.
- Plakaty Związku Słuchaczy Architektury*, „Grafika”, 1932, z. 1, bns.
- Piechotkowie Maria i Kazimierz, *Wspomnienia architektów*, Warszawa 2021.

- St. Ż., *Dnia 14 stycznia 1936 roku...*, „Album Młodej Architektury”, 1936, bns.
- Świątkowski Wojciech, *My chcemy się uczyć...*, [w:] *Fragmenty stuletniej historii 1899–1999. Relacje, wspomnienia, refleksje*, red. B. Kalisz, Warszawa 2000, s. 246–249.
- Wr., „*Piwo prosto z konia*”. Z nowej siedziby studentów architektury, „Życie Warszawy”, 1946, nr 62, s. 3.
- Zaproszenie na Bal Młodej Architektury w 1931*. Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
- Zaproszenie na Bal Młodej Architektury*, 1937, <https://stanislawjankowskiagaton.pl> [dostęp: 16.04.2022].
- Zaproszenie na Bal Młodej Architektury*, 1947, zb. prywatne.
- Zaproszenie Związku Słuchaczy Architektury na fuksówkę w dniu 20 listopada 1948 roku*, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Zb. Druków Ulotnych, bs.
- Ze Związku Słuch. Arch. Polit. Warsz.*, „Architektura i Budownictwo”, 1933, nr 2, s. 60.
- Związek Słuchaczy Architektury* (oprac. przez Zarząd Związku), [w:] *Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga Pamiątkowa*, red. L. Staniewicz, Warszawa 1925, s. 481–484.
- Żaryn Stanisław, *O Związku Słuchaczy Architektury Politechnik Warszawskiej*, „Architektura i Budownictwo”, 1935, nr 3–4, s. 122–123.
- Żaryn Stanisław, *Dwudziestolecie Związku Słuchaczy Architektury Politechniki Warszawskiej (1916–1936)*, „Album Młodej Architektury”, 1936, bns.

MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

- Murczyński Stanisław, *Sprawozdanie z działalności Zarządu ZSA PW za okres od 12.03.1932 do 23.03.1933*, Warszawa 1933, mps w Zb. WAPW.
- Poliński Jan, *Sprawozdanie z działalności Zarządu ZSA PW za okres od 4.03.1934 do 18.03.1935*, Warszawa 1935, mps w Zb. WAPW.
- Sprawozdanie z nadzwyczajnego zebrania Zarządu Z.S.A. w dniu 11.12.1925 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
- Sprawozdanie z 20-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 9.12.1925 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
- Sprawozdanie z 22-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Zw. Słuchaczy Arch. w dniu 19.12.1925 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
- Sprawozdanie z 25-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 21.01.1926 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
- Sprawozdanie z 2-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 20.02.1926 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
- Sprawozdanie z 5-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 17.04.1926 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
- Sprawozdanie z 6-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 1.05.1926 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.
- Sprawozdanie z 12-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 13.11.1926 r.*, rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

Sprawozdanie z 13-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 4.12.1926 r., rkps w Zb. Spec. ZAP WAPW, b.s.

Sprawozdanie z 14-ego zebrania zwyczajnego Zarządu Związku Słuchaczy Architektury w dniu 18.12.1926 r., rkps w Zb. Spec. ZAP, b.n.s.

Żaryn Stanisław, Sprawozdanie z działalności Zarządu ZSA PW za okres od 18.03.1935 do 28.03.1936, Warszawa 1936, mps w Zb. WAPW.

STRONY INTERNETOWE

<https://desa.pl> [dostęp: 5.05.2022].

<https://www.pinterest.cl> [dostęp: 15.08.2021].

<https://stanislawjankowskiagaton.pl> [dostęp: 16.04.2022].

<http://www.repozytorium.fn.org.pl> [dostęp: 11.12.2021].

<https://staremelodie.pl> [dostęp: 10.02.2022].

<http://www.repozytorium.fn.org.pl> [dostęp: 11.12.2021].

<https://archiwum.allegro.pl> [dostęp: 12.02.2022].

Ilustracja 1-24. Plakat reklamowy *Balu Młodej Architektury* w 1948 roku, proj. J. Jakubowski (1947 [?]), Zb. Muzeum Plakatu w Wilanowie, Oddz. MNW, sygn. Pl.2545/1 MNW

Figure 1-24. Young Architecture Ball advertising poster for 1948. Design by J. Jakubowski (1947?). Wilanów Poster Museum, MNW Dept., ref. no. Pl.2545/1 MNW

1 LUTY 1948

BAL

J. Jakubowski

MŁODEJ ARCHITEKTURY

W SALI „ROMA” ZAPROSZENIA I BILETY TYLKO W Z-S-A KOSZYKOWA 55 DO DNIA 31.1.48

II-45167 POD. OD REKL. NR 712 1/48 NAKŁ. 1000 EGZ. I 1948

LIT. ART. W. GŁÓWCZEWSKI, WARSZAWA